

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 42, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Muhammed Halil Çiçek. *Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm.*
Beyrut: Dâru'l-Muktebes, 2019, 273 s.

Değerlendiren/Reviewed by

Ayşe Uzun

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Tefsir Ana Bilim Dalı – Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Islamic
Studies, Department of Tafsir

uznays@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5359-6827>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 18/08/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11/09/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2020

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Muhammed Halil Çiçek. *Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Muktebes, 2019, 273 s.*

Kur'ân-ı Kerîm temsil, teşbih, terhib, tekrar, mecaz, yemin, doğrudan hitap ve kıssa dili gibi anlatım biçimlerini kullanır. Beşer üslubunda da var olan bu araçları kullanırken Kur'ân bu üsluptan ayrışır. Bu ayrışma noktasına odaklanan ve Kur'ân dili ve üslubu çalışmalarına katkı sağlayan bu kitap, Kur'ân'da azamet üslubunu inceler. İstatistiki üslup incelemesi kapsamına girebilecek bu çalışma, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu yönündeki vurguyu pekiştirir. Mehmet Halil Çiçek'in çalışması, Kur'ân üslubundaki yetkinlik meselesi etrafında şekillenmiştir. Beşer sözüyle kıyas edilemeyecek yönlerinin, konu merkezli ortaya konulması suretiyle bu yetkinliğin boyutları okura sunulur.

M. Halil Çiçek'in *Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri, Arapça kalemeye alınmıştır. Nitekim yazıldığı dilde hazırlanan akademik ve edebî çalışmaların karakteriyle bağdaşır biçimde, çağdaş Arapça neşriyatın bazı ürünleriyle örtüşen hususiyetlere sahiptir. Kitabın yaklaşık dörtte birlik bölümünün; yazarın biyografisi, çalışmanın serüveni, birinci baskı için mukaddime, konunun sınırlarının ve kavramsal çerçevenin çizildiği kısımdan oluşması, bu örtüşme iddiasını destekler. Yazarın biyografisinin yer aldığı satırlarda, resmi ve gayri resmi kurumlarda aldığı eğitimlerin, icazetlerin ve ders aldığı şahısların isimleri zikredilir. Bu isimler, virgülle birbirine ulanmış seriler halinde değil onları öne çıkartan vasıflarıyla anılır. Mesela “Kürt âlim ve salihlerinin önde gelenlerinden Ankara'da mukim Muhammed Emin Er” yahut “Hindistan'da kurulan Nedvetü'l-Ulemâ cemiyeti başkanı Muhammed Râbi' en-Nedvî” şeklinde tanıtıcı kısa bilgiler eşliğinde isimler zikredilir.

Birinci baskının önsözünde, çalışmanın amacı, çağdaş literatürde bu mahiyette bir eserin yokluğundan kaynaklanan boşluğu doldurmakla izah edilir. Ayrıca bu başlık altında “Kur'an nedir?” sorusuna edebî bir üslupla kısaca cevap verilir. Kitabın tamamı okunduğunda, bu edebî yapının aslında kitabın genel karakterine hâkim bir biçim olduğu fark edilecektir. Art arda kullanılan sıfatlarla örülü cümlelerin sıklığı da okura, Arapça neşir geleneğiyle uyumlu bir eserle karşı karşıya olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla benzerliğin sadece kitabın tasnifiyle alakalı olmadığı, aynı zamanda dil kullanımı bakımından da Arapça neşriyatla yolunun kesiştiği söylenebilir. Bu noktada, yazarın anadilinin Arapça olmadığını ifşa etmeyecek surette akıcı ifade biçiminin, kitabın ayırt edici hususiyetlerden biri olduğunu söylemekte yarar var. Özellikle kitabın yazım serüveninden bahsedilen kısımda, yazarın yaşam tecrübesinden neşet eden özlü sözlerin samimiyetle harmanlanması, dil kullanımındaki akı-

* Tanıtım yazısını tashih nezaketi gösteren Dr. Öğretim Üyesi Peyman Ünügür'e ve Arş. Gör. Ahmet Şehit Tuna'ya teşekkür ederim.

cılığın zirveye çıktığı alanlardan biridir. Kitabın ana konusunun bir fikir olarak akla ilk düşmesinden itibaren kitaba dönüşüm sürecine kadar geçen aşamaların detaylıca anlatıldığı bu kısımda, kitabın ortaya çıkışına ilham yoluyla bile olsa katkı sağlayanlara atıf yapılır. Emeğe saygı nişanesi olarak değerlendirilebilecek bu husus aynı zamanda kitabın yazıldığı çağın kitap kültürünü göstermesi bakımından da sonraki zamanlara dair veri sağlayabilir. Örneğin medresede ilim tahsiliyle başlayan hikâyenin halkaları, üniversitedeki akademisyenin lisans dersinde aklına gelenleri -diğer derse yetişmeye çalışırken cep telefonuna kabataslak kaydeden görüntüsüne ekleniyor. Her ne kadar kitabın ilk fikrî nüveleri, Suudi Arabistan'da üniversitede ders verdiği 1999-2002 yılları arasında bir saatlik sabah yürüyüşleri esnasında oluşsa da ikinci ilham, yazarı 2016 yılında üniversitede yakalamıştır. Yine yazarın, eserin muhatap kitlesini bulamayacağı yönündeki endişesini, kadim zamanlardaki "ilimde muasırılığın hicret sebebi olduğu"nu içeren tarihî anekdotlara yaslanması kitabın öyküsünün barındırdığı duygusal zemine dair işaretler taşır. Bütün bu sürecin anlatıldığı kısımlar, Türkçe akademik çalışmalarda pek alışkın olmadığımız bir içeriktir. Bu verilerden hareketle kitabın kaleme alındığı dille o dilde üretilen eser yapısı arasında bağlantı kurmak mümkündür. Uzun girizgâh ve detaylı anlatım, kitabın ilk muhataplarının muhtemelen Arap okurlar olacağı beklentisiyle de ilişkilidir. Kitabın bahtının bu noktada açık olduğunu tahmin etmek kolay. Zira Türkiye'de üretilen bilginin, Arapça üzerinden ortak bir dil vasatıyla Arapça bilen bütün okurlara açılması, bir bakıma kitabın yerele mahkûm kalmayıp evrenselliği yakalayabileceğini ihsas eder.

Kitabın hedefi çerçevesinde Kur'an ayetleri, temelde iki kısma ayrılmıştır: Kıssalar ve geçmiş kavimlerin haberlerinin anlatıldığı bağlamlarda Allah'ın peygamberlerin yahut diğer şahısların dilinden konuştuğu ayetler ve konuşanın bizatihi Allah olduğu zâfi ayetler (آیات ذاتية). Ayetlerin bu iki başlık altında tasnif edilebileceğini söyleyen yazarın odaklandığı kısım ikincisidir. Zâfi ayetlerin araştırmaya konu oluş gerekçesini izah ederken, bu ayetlerde beşere ait bir şeyin bulunmadığından, ilahî sıfatlara ve rubûbiyyetin celaline mutabık içeriğin varlığından bahseder. İnsanın ontolojik olarak kendisiyle aynı düzlemde bulunan varlığın sözünü bile tam manasıyla taklit etmekten aciz olduğu aşikârken tanrı sözünü taklit etmeye hiç muktedir olmadığı vurgulanır. Böylece azamet üslubunun, beşer kelimelerinden farklı olan ilâhî sözde açığa çıkacağı iddiası pekiştirilir.

Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eser, yedi bölümden oluşur. Bunlar sırasıyla; fiillerde azamet üslubu, ilâhî sıfatlarda azamet üslubu, kıyamet sahnelerinde azamet üslubu, Aksâmü'l-Kur'ân'da azamet meselesi, sosyal işlevi ve insani değeri bakımından Kur'ânî muhtevadaki azamet, düşünce boyutu açısından Kur'ânî muhtevadaki azamet, tehdâdide azamet üslubudur. Kitabı oluşturan bu yedi ana başlıktan ilk ikisi, bazı alt başlıklara sahiptir. Örneğin

fiillerde azamet üslubunu inceleyen başlığın alt başlıkları halk, ihyâ, cömertlik ve ihsan, in'âm ve naîm, ta'zib ve azâb, va'd, vaîd ve her işin Yaradan'a dönmesi hususunda azamet şeklindedir. İlâhî sıfatların zikredilişindeki azamet üslubunu inceleyen ikinci üst başlığın alt başlıkları ise fâsılada (Kur'ân ayetlerinin son kelimesinde) zikredilen isimlerde açığa çıkan övgüyü içeren azamet, istiğnâ, hâkimiyet (المالكية), kudret, Allah'ın birliği ve ulûhiyyetinde azamet, ilm-sem'-basar'ı kapsayan azamet ve kâinatın çekip çevrilmesi hususunda azamet şeklinde tasnif edilmiştir. Her iki üst başlığın alt başlıklarıyla içerik uyumu vardır. Geriye kalan beş başlıkta ise alt başlık kullanılmamıştır. Muhtemelen bu başlıklarda ele alınan içeriğin, detay ara başlıklarda tasnif edilmesini gerektiren bir vasfı olmadığı için böyle bir yöntem izlenmiştir.

Azamet üslubunun tezahür ettiği içerik, yedi temel başlık altında ele alınmıştır. Bunların fiiller, sıfatlar, kıyamet sahneleri, aksâmu'l-Kur'an, tehdidî, sosyal ve fikrî boyutlar şeklinde sıralandığı dikkate alınrsa, iki istisna dışında tematik ağırlıklı bir tasnif göze çarpar. Fakat fiiller ve sıfatlar konularının alt başlıklarının dahi halk, ihyâ, in'âm, naîm, va'd, vaîd, kudret, istiğnâ, sem' ve basar şeklinde bölümlendirilmesi, konu eksenli tasnifin eserin bütününe egemen olduğunu gösterir. Konulu tasnifte, Allah merkezli bir dizgeden sosyal muhtevaya doğru bir seyir gözlenir. Yani azamet üslubu, Allah'ın sıfatları ve fiilleriyle irtibatlı biçimde işlenirken, ilerleyen aşamalarda toplumsal değeri açısından ve düşünsel boyutları bakımından ele alınır. Kur'an ayetlerindeki azamet üslubunun toplumsal cihet açısından incelendiği bölümde, güncel meselelere temas eden bir yaklaşım okuru karşılar. Örneğin din özgürlüğü bağlamında Bakara sûresi 256. ayeti irdeleyen yazar, İslam'ın "dinde zorlama yoktur" buyruğundan hareketle insanlara özgürlük bahsettiğinin altını çizer. Çiçek bu meyanda Sırların Bosna'da Müslüman halka yaptığı zulümlere değinir (s. 184). Ayetlerdeki azamet üslubunun toplumsal meselelerdeki yansımaları muhtelif örnekler üzerinden ortaya koyar. Mesela müşriklerin sığınma talebinden bahseden Tevbe sûresi 6. ayetle aktüel meseleler arasında irtibat kurar ve bu doğrultuda, Myanmar'da Budistlerin Müslümanlara halen uyguladıkları soykırımı işaret eder (s. 224). Bütün bu misallerden hareketle yazarın maksadının, Kur'an'ın muhteşemliğini ve yüceliğini vurgulamak olduğu anlaşılır.

Araştırmanın ana kaynağı Kur'an olması hasebiyle, uzun pasajlar halinde ayetler iktibas edilmiştir. Bu iktibaslar yer yer iki sayfaya varan uzunluğa ulaşır (s. 95-97, 154-155). Söz konusu ayetlere dipnotta işaret etmek suretiyle bunları kısaltma yoluna gitmeyen yazarın, modern dipnotlandırma sistemini nadiren kullandığı vâkidir. Bununla birlikte yararlandığı kaynaklara metin içerisinde zaman zaman atıf yaptığı tespit edilir. Mesela Âmidî, Kemâleddin Beyâdî, Kurtubî ve Âlûsî gibi âlimlerden (s. 145, 146, 181, 236) yararlandığını görmekteyiz.

Blok şeklindeki ayet alıntılarında sonraki açıklama paragrafları, genellikle soru cümlesiyle sonlanır. Mesela Tâhâ sûresinde yeryüzünün insan yaşamına elverişli yaratılmasından bahseden ayetlerdeki azamet vurgusunun peşi sıra şu sorular zikredilir: “Dağ, tepe, taş veya ağaç yarattığını iddia eden insan gördün mü hiç? Yine rahimlerde dilediği şekilde bir varlığı canlandırıp iddia eden insan gördün mü?” Okuru doğrudan hedef alan bu tür sorular kitapta sıkça zikredilir (s. 35, 39, 40, 41, 43, 55, 68, 76, 78, 86, 104, 105, 106, 108, 132, 134, 139, 155, 159, 163, 189, 213, 222, 224, 243, 247, 249, 258, 259). Beşer üslubu ile ilâhî üslubu mukayeseye dayanan bir yaklaşımın ürünü olan bu soruların yanı sıra yine aynı amaca hizmet eden ünlem işaretlerinin de sıkça kullanıldığı görülür. Bu ünlemlerin kullanıldığı bağlamlarda ise ayetlerde zikredilen ifadeler karşısında duyulan hayranlık ve coşku dikkat çeker. Nitekim “Allahu ekber! Senin şeriatının öğretilerinden daha yüce ne olabilir!” tarzındaki ifadeler (s. 41, 42, 69, 124, 137, 182, 198, 226) kitabın şekillendiği zeminin duygusal mahiyetine delalet eder. Soru ve ünlem yoğunluğundan oluşan bu biçim sadece yazarın hissiyatını yansıtmaya irca edilemez. Aynı zamanda “Şayet söylediğimizden şüphelendiysen, ayetlere kulağını aç, kalbini aç!” (s. 176) yönündeki buyurgan ifadelerde olduğu gibi ünlem ve soru işareti yoğunluklu yazım tarzı, kitabın Arapça neşriyattaki bazı eser üretim biçimiyle benzeştiğine kanıt sayılabilir. Nitekim eserde rakamlar konusunda gösterilen hassasiyet de bu iddiayı destekler mahiyettedir. Örneğin yazar Kur’an’da yaratma anlamında kullanılan خلق, جعل, ذرأ، برأ، قدر، صور ve أنشأ gibi fiillerin her birinin kaçar defa kullanıldığının envanterini çıkarır (s. 72-73). Bunun muhtelif örnekleri farklı bağlamlarda yer alır (s. 122, 140-142). Bunlara ilaveten, sıfatlarla bezeli anlatım da duygusal anlatım tarzının etkisiyle izah edilebilir. Mesela firavunun despot, ahmak, budala ve zorba (s. 135) şeklinde sıfatlar silsilesi içerisinde tasvir edilmesi bunun göstergesidir.

Türkiye’deki akademik tefsir çalışmalarını, Arapça aracılığıyla evrensel akademik pazara sunması bakımından *Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* takdire değer bir eserdir. Kitabın konu merkezli bir eser şeklinde tasarlanıp bu çerçeveye riayet edilmesi, içerik tasnifinde konular arası uyumun gözetilmesi, kitabın azamet konusuyla alakalı ilk müstakil çalışma olduğu iddiası ve dilinin akıcılığı söz konusu eserin dikkate değer yönleridir. Bununla birlikte konuların örneklendirilmesinde güncel olaylarla irtibat kurulması, okurun dikkatini meseleye yoğunlaştırma konusunda etkilidir. Bu çalışmada ayetlerin uzun bloklar halinde iktibası yerine, ayetlerin içeriklerinin özetlenmesi daha iyi bir yol olmaz mıydı sorusu sorulabilir. Bu ikinci yolun tercihi, tefsir alanındaki pek çok çalışmada yazarın konuya hâkimiyetini ve konuyu özetleme becerisini gösterme noktasında işlevsel olsa bile, üslup tartışmalarına odakla-

nan bir içerikte pek makul bir tercih olmayacaktır. Zira üslubu, lafızlar üzerinden ele alan bir çalışmada ayetleri öncesi ve sonrasıyla zikretmek yerinde bir tutumdur.

İçtimâî-edebeî yahut dava ekolü şeklinde isimlendirilen çağdaş tefsir okullarının temsilcilerinden Seyyid Kutub ile yazarın hem muhteva hem de üslup açısından kısmî benzerlik arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla bahsi geçen literatürü beslemesi muhtemel, muasır bir çalışma olarak *Uslûbu'l-Azame fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, alana ilgili okurların istifadesine açıktır.